

Курана аяттарын түшүнүүдө кырааттын таасири

Айтмырза Сатыбалдиев*

Аннотация

Курандын түрдүүчө окулушу мурдатан бери талаш - тартышты жаратып келгени анык. Бул талаш-тартыштар Курандын текстиндеги сөздөрдүн ар түрдүү формаларда окулушунан улам келип чыккан. Бул окуу түрлөрүнүн кээ бири аяттардын маанисине эч кандай таасирин тийгизбеген болсо, ал эми бир бөлүгү түздөн - түз маанисинин өзгөрүшүнө себеп болгон. Мааниге таасирин тийгизген кырааттар ар дайым муфассирлердин көңүлүн өзүнө бурган. Ал сахих же шааз кыраат болсун, камтыган маанисине карай аяттардын чечмеленишинде колдонулуп келген. Ошол эле учурда кырааттардын натыйжасында жаңы маанилери табылган жана жаңы өкүмдөр чыгарылган. Муфассирлердин дээрлик көпчүлүгү Курандын жалпы текстине карама - каршы маанини туюнтпаган кырааттарды тафсирлеринде колдонушкан. Кырааттын негизинде аят чечмеленип, андагы жаңы маанилер, ойлор, түшүнүктөр табылган жана өкүмдөр чыгарылган. Бул багытта колдонулган булактар бизге ал аалымдардын Куран тексти жөнүндөгү көз караштарын чагылдырган. Аны менен бирге бул маалыматтарды далил катары аяттардын чечмеленишинде колдонгон муфассирдин да, аят жөнүндөгү көз караштарын жана түшүнүгүн аңдап билүүгө болгон. Ар бир муфассирдин кырааттарды тафсиринде колдонуу ыкмасы, кыраатка көз карашы жана маани жагынан тандоо жолу бири-биринен айырмаланып турган.

Ачкыч сөздөр: Куран, тафсир, сахаба, кыраат.

The Influence of Qiraat on the Understanding of the Qur'an

Abstract

The recitation of the Qur'an in different ways has been the subject of conflict for centuries. These conflicts were related to the reading of the words in the Qur'an in different ways. Just as some different readings have no effect on the meaning of the Qur'an text, some have caused the meaning to change. Qiraats, which affect understanding, have always attracted the attention of mufassirs. These qiraats are used in the interpretation of verses, whether sahih or shaz. Different forms of reading influenced the meaning of the verse and played an important role in the preservation of new provisions. In general, the mufassirs made use of verses that

* PhD, İlahiyat Araştırmaları Merkezi, avcimetin67@hotmail.com

did not contain meaning contrary to the text of the Qur'an. Different interpretations of the verse were made through qiraat, new meanings were identified, new thoughts, ideas and new provisions emerged. In addition, different qiraats reflect the thoughts of the scholars related to the text of the Qur'an. At the same time, it is possible to determine the opinion of the mufassirs who uses qiraats as a justification for the interpretation of the verse. Among mufassirs, the ways in which they use qiraats in their tafsirs differed in terms of meaning, in thinking about it, and its preference.

Key words: Qur'an, tafsir, companion, qiraat.

КИРИШҮҮ

Курандын максаты адамбаласын бактылуулукка жеткирүү эмеспи. Ушул себептүү Куранда айтылгандарды туура түшүнүүгө жана билүүгө ар бир адам баласы милдеттүү. Анткени, Курандан Кудайдын сөзүн түшүнүп окууга үгүттөгөн көптөгөн аяттарды көрүүгө болот. Бул аяттардын кээ биринде: "Чындыгында, Биз Куранды эске тутууну (түшүнүүнү) оңойлоштурдук",¹ "Эмне үчүн алар Куран тууралуу ой жүгүртүшпөйт..."² деп баяндалган. Бул аяттар Кудайдын инсандарга эмне жөнүндө сөз кылып жатканын түшүнүүгө үгүттөйт. Башкача айтканда, адам баласынын Куранды (кабарды) түшүнүүгө жана айтылгандарды өз жашоосунда иш жүзүндө аткарууга чакырат. Аз. Пайгамбарыбыз түшкөн аяттарды адамдарга жеткирүү менен гана чектелип калбастан, аны түшүндүрүүгө жана чечмелөөгө да милдеттүү болгон. Аяттардын биринде: "(Пайгамбарларды) далилдер жана китептер менен (жибердик). Сага да адамдарга түшүрүлгөндөрдү ачык баян кылып беришиң үчүн Куранды түшүрдүк. Балким алар түшүнүшөр"³ деп баяндалган. Эгерде Аз. Пайгамбарыбыз түшкөн аяттарды эмне жөнүндө сөз болуп жатканын баяндап, чечмелеп бербестен, аны адамдарга жеткирүү менен тим болгондо, анда мааниси так түшүнүлбөй калышы ыктымал болчу. Биз бул жерден Куранды толугу менен түшүнүп окуунун зарылчылык экенин билсек болот.

Ошондуктан Куран текстин толугу менен түшүндүрүп, чечмелеп берүү үчүн Куран илимдерине муктаждык болгон. Муну

¹ Камар сүрөсү, 17- 22- 32-аяттар.

² Мухаммад сүрөсү, 24-аят.

³ Нахл сүрөсү, 44-аят.

менен бирге дин илимдеринен да пайдаланылган. Анткени ар бир илим өз тармагына байланыштуу маселелерде ар дайым негизги булак саналган. Ушул илимдердин катарына кыраат илимин кошууга болот.

Бул макалабызда Куран аяттарын чечмелөөдө маанинин өзгөрүшүнө таасирин тийгизген кырааттарга токтолобуз. Ошондуктан бул илим жөнүндө кыскача түшүндүрмө берүүнү туура таптык. Алгач “кыраат эмне?” деген суроого кыскача жооп издейли. Кыраат сөзү арап тилинде *قرأ* / к-р-а уңгусунан келип чыгып, “окуу, тилават кылуу” деген маанини туюнтат.⁴ “Кыраат” сөзү ушул уңгунун көптүк түрү болуп эсептелет. Улуу кыраат аалымы Ибн Жазарий: “Курандагы сөздөрдү башка формада окуу жана бул сөздөрдөгү айырмачылыкты равилерине (окуган кишиге) таяндырган илимге кыраат илими”- деп аныктама берген.⁵ Башкача айтканда, Курандагы сөздөрдүн ар башка формада же синоними менен окулушундагы айырмачылыктар кыраат илиминин предмети болуп саналат.⁶

Эски булактарда Курандын түрдүү формаларда окулушу Аз. Пайгамбардын тирүү кезиндеги доорго туш келгени жана Курандын түрдүүчө окулушуна анын уруксат бергени баяндалган.⁷ Буга мисал катары Аз. Умар менен Хишам Фуркан сүрөсүн Аз. Пайгамбардан үйрөнүшкөн болсо да, экөөнүн эки түрдүү окушканын көрсөтө алабыз. Хишамдын башка формада окуганына күбө болгон Аз. Умар, аны Аз. Пайгамбарга айтып барган. Аз. Пайгамбар алгач Фуркан сүрөсүн Хишамга окутат да “ушул формада түшүрүлдү” дейт. Андан кийин Аз. Умарга окутат. Ал окугандан кийин Аз. Пайгамбар “Ушул формада түштү” деп айтат да, “Куран жети ариптин (тамга, тил, диалектика) негизинде түшкөн, кайсынысы менен окуу силерге оңой болсо, ошондой окугула” деп буюрган.⁸ Буга окшогон көптөгөн маалыматтар, риваяттар бар. Бул жерде Аз. Пайгамбардын Куранды бир түрдүү

⁴ Ибн Манзур, Мухаммад бин Мукаррам, **Лисанул Араб**, к-р-а пункту, Бейрут: 1999, Даару Ихйааут-Тураасил-Арабий басмаканасы, 11-том, 78-79-беттер.

⁵ Ибн Жазарий, Мухаммад бин Мухаммад, **Мунжидул-Мукрийн ва Муршидуд-Таалибийн**, Бейрут, 1980, Дарул-Кутубул-Илмийа басмаканасы, 3-бет; İsmail Karaçam, **Kur'an-ı Kerim'in Nüzdülü ve Kıraati**, Konya: 1981, Nedve Yayınları, 73-бет.

⁶ Зарканий, Мухаммад Абулазийм, **Манаахилул Ирфаан фий Улумил-Куран**, Бейрут: 1995, Даарул-Кутубил-Арабий басмаканасы, 1-том, 336-бет.

⁷ Halis Albayrak, “Kıraat Sorunu”, **Dini Araştırmalar**, Eylül –Aralık 2001, Cilt 4, Sayı 11, 19-34-беттер.

⁸ Ахмад бин Ханбал, Мухаммад аш-Шайбаний, **Муснад**, Бейрут: 1995, Муассасатур-Рисала басмаканасы, 1-том, 298-389-391-беттер.

формада окулушу менен чектелип калбаганын айтууга болот. Анткени ошол доордо коомду түрдүү уруулар түзгөнүн жана бул уруулардын башка диалектикада сүйлөгөнүн, тилди башка түрдө колдонгонун эске алып, аларды алгач Куран менен тааныштырууда туура багыттоо жана агартуу максаты коюлган. Бул жерде анын бул коомду Курандын маанисин туура түшүнүүгө чакырганын байкоого болот.

Аз. Пайгамбардан кийин Куранды эң жакшы билген, түшүнгөн жана чечмелеген муун сахабалар экени талашсыз. Анткени алар Аз. Пайгамбарга келген вахийдин (аян) түшүү процессине күбө болушкан жана аяттын кайсы себептен улам түшкөнү жөнүндө толук маалыматы болгон. Ошол эле учурда өз доорунун тилин (Куран арапчасын) эң мыкты билишкен. Кыраат илими да Аз. Пайгамбардан кийин сахабаларга таяндырылган, алар бул илимдин чоо-жайын, себебин эң жакшы билишкен. Башкача айтканда, сахабалардын Куран жөнүндөгү түшүнүгүн, ой-толгоолорун, пикирлерин жана аны кандай чечмелешкендигин билүү ар бир муфассир үчүн эң керектүү булак болуп саналган. Алардан келген Куранга тийиштүү ар бир маалымат/риваят маанилүү ролду ойногон. Куран тафсиринде колдонулган, дээрлик сахабаларга таяндырылган кырааттар ошол эле учурда алардын текст жөнүндөгү ойлорун жана көз карашын да чагылдыраарын айтууга болот. Баарыбызга белгилүү болгондой, сахабалардан кийин Исламий илимдерди өнүктүрүү, өстүрүү жолун табиъиндер уланткан. Кыраат аалымдарынын көбүн табиъиндердин мууну түзгөн.⁹

Кыраат аалымдары Курандын тексттиндеги сөздөрдүн башка формада окулушу менен алектенишип, анын Аз. Пайгамбардан тартып эч кандай тоскоолдукка учурабай келгенин аныктаганга аракеттенишкен. Ошондой эле кыраатты сахих¹⁰ жана шааз¹¹ деп бири

⁹ Abdülhamit Birışık, "Kıraat", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Ankara 2002, 25-том, 428-бет.

¹⁰ Сахих кыраат: Рави тизмеги сахабадан тартып үзгүлтүккө учурабаган, жазуусу Осман мусхафына төп келген, Арап тилинин грамматикасына жана мааниси жагынан Курандын жалпы түшүнүгүнө карама-каршы келбеген окуу формасына денилет. Кеңири маалымат үчүн караңыз: Суютий, Абу Фадл Жалалуддин Абдурахман бин Аби Бакр, **ал-Иткан фий Улумил-Куран**, Мадина: 2005, Жыйнак: Марказу ад-Дирасатил-Кураниййа басмаканасы, 2-том, 491-538-беттер; İsmail Karaçam, **Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri ve Mütevatir Kıraatların Yorum Farklılıklarına Etkisi**, İstanbul: 1996, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 83-бет.

¹¹ Шааз кыраат: Сахих кырааттагы өзгөчөлүктөрдү толук камтыбаган сахих эмес окуу формасына денилет. Кеңири маалымат үчүн караңыз: Суютий, **ал-Иткан фий Улумил-Куран**, 2-том, 491-538-

биринен ажыратып, фарштык талаш тартыштарды (фонетикалык жана сөздүн ирабындагы, белгисиндеги / харакасындагы же формасындагы айырмачылыктарды) каарыларына таяндырышып, анын маанисине көңүл бурушкан эмес.¹² Ал эми муфассирлер болсо кырааттын маани жагына көңүл бурушкан. Ушул максатта муфассирлердин көпчүлүгү кыраатты Куран аяттарын чечмелөөдө булак катары пайдаланышкан. Диалектикалык жана тилдин куралдарына тийиштүү окуу формалары тафсир менен эч кандай байланышы болбогону кээ бир булактарда айтылса да, кээ бир тафсирлерде бул өзгөчөлүктөгү кырааттардын да мааниге таасирин тийгизгендиги айтылган. Фуркан сүрөсүнүн 69-аятындагы "فيه مُهَانًا" бөлүмдө замирди (атооч) Ибн Касир жана Хафс созуп окушкан. Бул кыраатта атоочту созуп окуунун себеби зээндүү болууга жана бул жоруктан узак турууга чакырат, андан узакташпаган адамдын чоң азапка кабылаарына көңүлдү буруу үчүн экенин айтышкан. Бул жерде атоочту созуп окууда аяттын маанисине таасирин тийгизгени баса белгиленгенин айтууга болот. Ал эми синоним сөздөр, башка маанини туюнткан, бирок аяттын маанисин бузбаган сөздөр тафсир менен түздөн -түз байланышы бар деп айтууга болот.¹³ Ошол эле учурда шааз, башкача айтканда Курандын тексттине жат келген кырааттардын да аяттарды чечмелөөдө тафсирлерде аны окуган кишинин аят жөнүндөгү көз карашы, ою жана түшүнүгү катары колдонулган. Бул окуу түрүнүн аятка жүктөгөн маанисине карап колдонулуп, тексттин маанисин бузган учурда критикаланып жана ушул сыяктуу окуу түрлөрүнүн бар экенине шилтеме жасалган. Муну менен катар кээ бир аяттарда эмне жөнүндө сөз болуп жатканын так түшүнүп чечмелөө да татаал болгон. Муфассирлер түшүнүгү татаал болгон аяттарды чечмелөө максатында Куран жана дин илимдери менен катар, кыраат илиминен да далил катары жардам алган. Тафсирлердин көпчүлүгүндө жалпысынан семантикалык мүнөздөгү кырааттар колдонулган. Анткени, бул кырааттар тафсирдик мүнөздө

беттер. İsmail Karaçam, **Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri ve Mütevattir Kıraatların Yorum Farklılığına Etkisi**, 88-бет.

¹² Ибн Мужахид, Абу Бакр Ахмад бин Муса бин ал-Аббас бин Мужахид ат-Тамимий, **ас-Сабъа фил-Кирааъат**, тахкик Шавкий Дайф, Даарул-Маариф басмаканасы, басылган датасы жок, 13-17-беттер.

¹³ Базамул, Мухаммад бин Умар бин Саалим, **ал-Кирааъат вал Асарухаа фил-Ахкам ват-Тафсир**, Рияд: 1996, Даарул-Хижр басмаканасы, 1-том, 176 -бет.

болгондуктан аяттардын чечмеленишинде, башка маанилердин табылышында, тексттин оңой түшүнүлүшүндө жана жаңы түшүнүкөрдүн жаралышында муфассирлерге булак болгон.¹⁴

Куранда түшүнүксүз эч бир аяттын жок экени билдирилген. Муну Курандын өзү да тастыктайт. Бирок аяттардын бир бөлүгү башка аяттардын чечмеленишине жардамчы болсо, ал эми кырааттын да кээ бир аяттардын чечмеленишинде чоң салымы бар. Кырааттар, аятта көмүскөдө калган башка маанини аныктоодо тафсирлөөчү мүнөздү камтып, аяттын түшүнүгүн так баяндап берген. Ошол эле учурда аяттын башка түшүнүктө чечмеленеши Кудайдын сөзүндө жаткан терең ойду түшүнүүдө жардамчы болгон жана андан жаңы өкүмдөрдүн чыгышына да таасирин тийгизген.

1. Куран аяттарын чечмелөөдө муфассирлердин кырааттарды колдонуу ыкмасы

Эң алгачкы тафсирлерден тартып Куран аяттарынын чечмеленишинде кыраат колдонулуп келген. Жалпысынан караганда тафсирлерде түрдүү формадагы кырааттар аяттардын мазмунунда жаткан маанилерди табуу жана башка маанилерди аныктоо үчүн пайдалнышкандыгы байкалат. Кээ бир тафсирлерде аяттарды чечмелөөдө кырааттардын колдонулбаганын байкоого болот. Буга Абдурреззак Бин Хаммаам жана Ибн Аби Хатим сыяктуу муфассирлерди мисал келтирсек болот. Ал эми айрым муфассирлер болсо кырааттардын аяттагы сөздүн башка формада окулганына гана токтолушуп, ал кыраат жөнүндө эч кандай пикир айтышкан эмес. Кээ бири болсо кырааттын үстүндө талдоо жүргүзүп (тилдик, маани, логикалык жактан ж.б.у.с.) аяттын мазмунунда жаткан негизги ойлорду берүүгө аракеттенишкени байкалган. Кыраатты эң көп колдонуу жагынан Табарий, Замахшарий, Разий, Куртубий жана башка ушул сыяктуу көптөгөн муфассирлерди мисал келтирүүгө болот.

Тафсирлеринде кырааттарды колдонуу жагынан муфассирлердин ортосунда да методикалык жактан айырмачылыктар болгон. Анткени алардын кыраатка көз карашы түрдүүчө болгон. Муну төмөндөгүчө бөлүп кароого болот. Айрым муфассирлер кыраатты

¹⁴ Димйати, Ахмад бин Мухаммад ал-Банна, **Итхафу Фудалаил Башар бил Кирааъатил Арбаъати Ашар**, Бейрут: 1987, Аламул Кутуб басмакансы, 1-том, 67-бет.

камтыган маанисине карап, анын санадына (риваят чынжырына) же ким тарабынан окулганына көп көңүл бурбаган. Ал эми кээ бирлери болсо кээде санадына,¹⁵ ким тарабынан окулганына,¹⁶ арап тилинин грамматикасына дал келишине,¹⁷ Курандын маани жагынан бүтүндүгүнө карама каршы түшүнүктү камтып-камтыбаганына кылдат мамиле жасашкан. Буга улуу муфассир Табарийди мисал кылсак болот. Дагы айта кетчү нерсе, тафсирлерде ар бир кыраатка орун берилген эмес. Керектүү жерлерде гана аят жөнүндөгү өзүнүн жана башкалардын оюн тастыктоо үчүн далил, ой-пикир катары колдонушкан. Тактап айтканда, муфассирлердин аяттарды чечмелөөдө кырааттарды колдонушунун негизги максаттарынан бири Куран текстиндеги мазмунду толук ачып берүү жана татаал маанини чечмелеп берүү болгон.¹⁸

2. Мааниси жагынан кырааттар менен аяттардын ортосундагы байланыш

Курандагы сөздөрдүн кээ бири кырааттардын негизинде түрдүү формада окулган. Мунун натыйжасында аяттын түпкүрүндө жаткан жаңы маанилер табылган. Сахих кырааттар аяттарга башка жаңы маани жүктөө менен Курандын жалпы түшүнүгүнө карама-каршы келген же жат маани туюнткан эмес. Тафсирлерде сахих кыраат менен бирге кээде шааз кырааттар да орун алган.¹⁹ Бул кырааттардан кээ бирин тилдик түзүлүшү арап тилинин жоболоруна туура келбесе да, маани жагынан Курандын текстине карама-каршы мүнөздө болгон эмес. Ошондуктан шааз кырааттарда камтылган маани муфассирлердин дээрлик көпчүлүгүнүн көңүлүн өзүнө бурган.

¹⁵ Кеңири маалымат алуу үчүн караңыз: Табарий, Мухаммад бин Жабр бин Язид бин Галиб Абу Жаафар, **Жаамигул Байаан фий Таъвийлил-Куран**, Текшерген: Ахмад Мухаммад Шаакир, 2000, Муассасатул ар-Рисала басмаканасы, 1- том, 413-бет; 2-том, 524, 3-том, 173-бет

¹⁶ Замахшарий, Жаруллах Абул Касым Мухаммад бин Умар, **ал-Кашшаф Хакаику Гавамидут Танзил ва Уъюнил Аквил фий Вужухит-Тавил**, Рияд: 1998, Мактабатул Убайкан басмаканасы, 1-том, 287-437- 513-беттер.

¹⁷ Маалымат алуу үчүн караңыз: Ayşe Meydanoğlu, “Dilbilimcilerin Kıraat Farklılıklarına Yaklaşımları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 2, Elazığ 2017, 177-190-беттер.

¹⁸ Маалымат алуу үчүн караңыз: Ömer Özbek, “Kıraat Farklılıklarının Anlama Etkisi”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 39, 2015, 163-181- беттер.

¹⁹ İhsan İlhan, **Kurtubi Tefsirinde Kıraat Olgusu**, (Basılmamış doktora tezi), Erzurum 2009, 109-бет.

Жалпысынан айтканда тафсирлерде Курандын жалпы түшүнүгүнө карама-каршы түшүнүктү жаратпоого этият мамиле жасалганын айтууга болот.²⁰ Кайсы гана кыраат болсун аны окуган ар бир каарынын аятка жүктөгөн маани же түшүнүк тафсир үчүн материал болгон.²¹

Кээ бир аалымдар кырааттарды аяттын маанисине таасирин тийгизген жана тийгизбеген деп экиге бөлүшөт. Аяттын маанисине таасирин тийгизген же болбосо маанинин өзгөрүшүнө себеп болгон кырааттар тафсир үчүн эң керектүү маалымат болгон. Анткени бул окуу түрлөрү жаңы ой-пикирлерди жараткан. Ошондуктан Куранды түшүнүүдө кырааттардын чоң орду бар экенин тафсирлерден көрүүгө болот. Албетте Куранда адамдар үчүн түшүнүксүз баян жок. Бирок аяттын тереңинде жаткан түшүнүктү табуунун жана кээ бир сөздөрдүн кайсы мааниде колдонулганын аныктоонун натыйжасында текст так түшүнүлгөн.²² Ушул багытта муфассирлер өз эмгектеринде Куранды тафсирлөөдө кырааттардан пайдаланышкан.

Куртубий жаңы маанилерди жаратышы жагынан кыраатты аят даражасында көргөн.²³ Куртубий тафсиринде Бакара сүрөсүнүн 222-аятындагы "و لا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهَرْنَ" (Айыз көргөн аялга ал андан тазаланганга чейин жакындабагыла) бөлүмүндө "يَطْهَرْنَ" сөзү ошол эле учурда "يَطْهَرْنَ" формасында окулган. Ар экөөсү да сахих кырааттан саналат. Аятта жазылгандай "يَطْهَرْنَ" формасында окулганда эркек адам айыз көргөн аялына этек кири токтоп, гусул албаган учурда да жакындашуусуна уруксат берет. Ал эми "يَطْهَرْنَ" формасындагы кыраатта болсо эркек адам аялына анын айызы токтоп, гусул алгандан кийин гана жакындашуусуна болот.²⁴ Бул эки кыраатта айызы келген аялга этек кири токтогондо жана этек кири токтоп гусул алганда гана күйөөсүнүн жакындашына уруксат берилет.²⁵ Эки кырааттан эки башка өкүм чыгарылышы булардын эки башка аяттай даражада көрүлгөн. Матуриди тафсиринде Талак сүрөсүнүн 6. аятынын "أَسْكُنُوهُنَّ"

²⁰ Кеңири маалымат алуу үчүн караңыз: Mehmet Ünal, **Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü**, Ankara: 2005, Fecr Yayınları,

²¹ Mehmet Ünal, **Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü**, 316-бет.

²² İsmail Karaçam, **Kıraat İlminin Kur'an Tefirindeki Yeri**, 129- бет.

²³ Куртубий, Абу Абдуллах Мухаммад бин Аби Бакр, **ал-Жаамиъул-Ахкамил-Куран вал-Мубаййин Ламаа Тадамманаху мин ас-Суннати ва Ааййил-Куран**, текшерген: Абдуллах бин Абдулхасан ат-Туркий, Бейрут: 2006, Муассасатур-Рисала, 3-том, 489-бет.

²⁴ Куртубий, **ал-Жаамиъул-Ахкамил-Куран**, 3-том, 489-бет.

²⁵ İsmail Karaçam, **Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri**, 119-бет.

"مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وُجْدِكُمْ" (Аларды өзүңөр жашаган үйдө колуңардан келишинче жашаткыла) бөлүмүн Абдуллах бин Масъуддун "أَسْكِنُوهُمْ مِنْ" (Аларды өзүңөр жашаган үйдө колуңардан келишинче жашаткыла жана мүмкүнчүлүгүңөргө карап нафакасын (алиментин) бергиле) түрүндө окуганын айткан. Ошол эле учурда Аз. Умардын аяттын бул бөлүмүн ушул формада окушу мүмкүн экенине токтолот. Матуриди Аз. Умарга таандык бул кырааттын ошол эле учурда бир аят болушу мүмкүн экенин белгилеген. Муну мансух аятка окшоштурган.²⁶ Матуридинин буга окшогон көз караштарын Тавба сүрөсүнүн 90-аятындагы "الْمُعَذَّرُونَ" жана Саба сүрөсүнүн 19-аятындагы "رَبَّنَا بَاعِدْ" сөздөрүнүн тафсирлеринде көрсөк болот.²⁷ Муфассирдин бул оюна караганда кээ бир кырааттардын камтыган мааниси жагынан аят сымал өзгөчөлүктө экени байкалган. Буга окшогон көз-караштарды көптөгөн муфассирлерден көрүүгө болот.

Кээ бир муфассирлер кырааттын жардамы менен аятты так түшүндүрүшкөнүн байкоого болот. Муну биз мисалдар менен түшүндүрүүгө аракеттенебиз. Матуриди, Хаж сүрөсүнүн 36 - аятындагы "صَوَافٍ" сөзүнүн үч түрдүү окулганына токтолгон. Башкача айтканда тафсиринде "صَوَافٍ، صَوَافٍ، صَوَافٍ" түрүндө үч кырааттан сөз кылган. Матуридинин бул үч кыраатты аятты тафсирлөөдө колдонуу ыкмасына караганда кырааттарды камтыган маанисине карап ирээти менен берген. Алгач "صَوَافٍ" кырааты менен окулганда аят "Аллага ыкластуулук менен жакындоо" деген маанини тоюнтат. "صَوَافٍ" кырааты менен окулганда болсо "Малдын үч бутун байлап, түртүнчүсүн бош коюу" деген мааниге келет. Үчүнчү "صَوَافٍ" кыраатында болсо "Катары менен бутуна тургузуу" деген маанини туюнтат.²⁸ Бул үч кыраат ирээти менен окулганда малды жаткырып байлоодо ниеттенүү, буттарын байлап, курмандыкка чалуу жолу орундалат. Бул үч кырааттын негизинде аяттын мааниси түшүнүктүү абалга келет.²⁹ Ошол эле учурда кыраат менен аяттын ортосундагы байланыштын маани жагынан бири бирине колдоо көрсөткөнүн көрүүгө болот.

²⁶ Матуриди, Абу Мансур бин Мухаммад ас-Самаркандий, **Тавилатул-Куран**, Стамбул: 2010, Мизан басмаканасы, 15-том, 232-233-бет.

²⁷ Матуриди, **Тавилатул-Куран**, 6-том, 431-бет.

²⁸ Фарраа, Абу Закарийя Яхя бин Зийаад, **Маъанул Куран**, Байрут: 1983, Аъламул-Кутуб, 2-том, 226; Табарий, **Жаамигул Байаан фий Таъвийлил-Куран**, 16-том, 555-бет.

²⁹ Матуриди, **Тавилатул-Куран**, 9-том, 379-бет.

Мааниси жагынан аят менен кырааттын ортосундагы байланышка мисал катары Юсуф сүрөсүнүн 110-аятын берүүгө болот. Бул аятта كُذِّبُوا сөзү كُذِّبُوا жана كُذِّبُوا формасында эки түрдүү окулган. Бул эки кырааттын негизинде аяттын маанисине көңүл буруп көрөлү. كُذِّبُوا түрүндө окууда атоочтор Пайгамбарларды туюнтат. Бул учурда аят: "...Элчилер, өз коомунун өзүнө ишенүүсүнөн үмүтүн үзүп, Пайгамбар экенин жалганга чыгарышканын жакшы түшүнүшкөндө гана аларга жардам бердик..."³⁰ деген мааниге келет. Бул жерде ыйман келтирбеген адамдар пайгамбардын пайгамбарлыгын төгүндөшөт. Башка аяттарда да Аллага ишенбеген адамдар тарабынан Пайгамбардын пайгамбарлыгын төгүндөшкөнү айтылган.³¹

Жогорудагы мисалдарда бири бирин маани жагынан толуктаган аяттар менен кырааттарды көрүүгө болот. Аятта адамга ачык болбогон нерсени кырааттын чечмелешти, ошол эле учурда кыраатта камтылган түшүнүктү тастыктаган башка аяттардын болушу аят менен кырааттын ортосундагы тыгыз байланышты тастыктап турат. Дагы айта кетчү нерсе кырааттын негизинде аятта көмүскөдө калган ойлорду, түшүнүктөрдү табып чыгып маани кеңейген.

3. Кырааттардын мааниге таасири

Курандын түрдүү формаларда окулушу тексттин маанисине таасирин тийгизгени аныкталган. Албетте тексттин жалпы түшүнүгүн бузган түрдөн болбосо да, маанини чечмелегенин жана тафсирлөөчү мүнөздө болгонун айтууга болот. Баарыбызга маалым болгондой кумар ойноонун жана аракетинин чоң күнөө экени Бакара сүрөсүнүн 219- аятында баяндалган. Ушул сүрөдөгү " $\text{فِيهِمَا أَنْتُمْ كَافِرٌ}$ " сүйлөмүн Хамза жана Кисаи " $\text{فِيهِمَا أَنْتُمْ كَافِرٌ}$ " деп окушкан. Ал эми көпчүлүк аалымдар " $\text{فِيهِمَا أَنْتُمْ كَافِرٌ}$ " формасында окушкан.³² Эки кыраатка караганда " $\text{فِيهِمَا أَنْتُمْ كَافِرٌ}$ " түрүндө окулганда аят "...ар экөөбүндө чоң күнөө бар..." деген маанини туюнткан. Ал эми " $\text{فِيهِمَا أَنْتُمْ كَافِرٌ}$ " формасында окулганда болсо аят "ар экөөбүндө көптөгөн күнөөлөр бар" деген маанини берет. Куртубий бул

³⁰ Ибн Халавайх, Абу Абдиллах Хусайн бин Ахмад, **Ал-Хужжа фий Кираатис-Сабъа**, жыйнаган: Абдулал Салим Мукрам, Бейрут: 1996, 199-бет; Mehmet Ünal, **Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü**, 182-бет.

³¹ Анъам сүрөсү 34-аят; Сабъа сүрөсү, 45- аят.

³² Ибн Мужахид, **Китабус-Сабъа**, 182-бет.

кыраатка далил катары Аз. Пайгамбардын арагты жана аны менен бирге он адамга наалат айтканын көрсөткөн. Алар сатуучу, астып алуучу, өз атына сатылып алынган, жанды сыккан, сыгылган, меймандарга тамак тартуулаган, жеген, жүк ташуучу жана араг менен акча тапкан адамдар болгон. Ал эми "чоң" маанисиндеги кыраатка кумар ойноонун жана араг ичүүнүн чоң күнөө эсептелишин далил катары берген. Мааниси жагынан ар эки кыраатта айырма болсо да, бири бирин толуктап турат. Аяттын негизги маанисине карама-каршы маани туюнткан эмес.

Зумар сүрөсүнүн 36-аятындагы **عَبَادَةُ** сөзү **عَبَادَةُ** түрүндө окулган. Көпчүлүк **عَبَادَةُ** түрүндө окушкан.³³ Бул кыраат боюнча "кул" сөзүнөн Аз. Пайгамбар жөнүндө сөз болуп жатканы баяндалат. Ал эми **عِبَادَةُ** формасында көптүк түрүндө окулганда "кулдар" сөзү Аз. Пайгамбар менен бирге калган пайгамбарларды да камтыйт. Бул учурда "Эй Мухаммад! Мен сенден мурдагы пайгамбарларга жеткенимдей, сага да жетемин, жетемин капаланба!" деген мааниге келет.³⁴ Бул жерде кырааттардын негизинде аяттын маанисине таасирин тийгизгени байкалат. А бирок бул таасир жалпылап айтканда аяттын маанисине карама-каршы маанини туюндурган жок.

4. Маанинин өзгөрүшүнө себеп болгон кырааттар

Кээ бир кырааттар аяттын маанисинин өзгөрүшүнө эч таасири тийбеген болсо, ал эми айрымдары аяттын маанисинин өзгөрүшүнө себеп болгон деген ойлор айтылган.³⁵ Мисалга алсак, Каф сүрөсүнүн 19. аятындагы **وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ** бөлүмүн Табарийдин ою боюнча Аз. Абу Бакр **وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْحَقِّ بِالْمَوْتِ** түрүндө окуган.³⁶ Бул жерде аятта "өлүм мастыгы акырет чындыктары менен келгенде" денилген болсо, ал эми кыраатта "чыныгы мастык өлүм менен келгенде" деп айтылат. Бул жерде аят менен кырааттын ортосунда маани жагынан өтө чоң айырмачылык болбосо да маанилери окшош деп да айтууга болбойт.

³³ Ибн Мужахид, **Китабус-Сабъа**, 562-бет.

³⁴ Ибну Занжала, Абу Зуръа Абдурахман бин Мухаммад, **Хужжатул-Кирааъат**, Бейрут: 1997, Муассасатур-Рисала басмаканасы, 662-бет.

³⁵ Базамул, **ал-Кирааъат**, 1-том, 307-бет.

³⁶ Табарий, **Жаамигул Байаан**, 22-том, 346.

Көрүнүп тургандай Алланын сөзү өтө бай мааниге ээ. Кыраат болсо түрдүү маанилердин жаралышына себеп болгон фактор десек болот.

Аяттын маанисине таасирин тийгизген, башкача айтканда маанинин өзгөрүшүнө түрткү болгон кырааттарды тафсирлерден башка мисал келтире турган болсок, Бакара сүрөсүнүн 222- аятында “فَاعْتَرَلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَجِيْضِ وَ لَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهَرْنَ” “...ушул себептен улам этек кири келген аялдардан оолак болгула. Аларга таза болгонго чейин жакындабагыла...” деп баяндалган. Бул аяттагы يَطْهَرْنَ сөзү “этек киринин токтошун” туюндурса, يَطْهَرْنَ сөзү “этек кири токтогондон кийин гусул дааратын алуу” деген мааниге келет. Көрүнүп тургандай кырааттын негизинде эки түрдүү маани пайда болду. Маани өзгөрүүгө учуроо менен бул маселеде фыкыхтык өкүм чыгарууга да таасирин тийгизген.

Аяттын башка формада окулушу менен аяттын маанисинде өзгөрүүнүн болушу ар муфассирди кызыктырган. Муну мисал берүү ыкмасы менен түшүндүрүүгө аракет кылалы. Маида сүрөсүнүн 6- аятында "و امْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ و اَرْجُلِكُمْ اِلَى الْكَعْبَيْنِ" "...башыңарды суу менен (масх тарткыла) сылагыла. бутуңарды томуктарыңарга чейин жуугула..." деп баяндалган. Бул аяттагы اَرْجُلِكُمْ сөзү ل اَرْجُلِكُمْ түрүндө (лам) тамгасынын белгиси касрали (и) окулган.³⁸ Аяттагыдай формада اَرْجُلِكُمْ түрүндө окулганда "... бутуңарды томуктарыңарга чейин жуугула" деген маанини туюнтат.³⁹ Ал эми اَرْجُلِكُمْ формасында болсо "... бутуңардын томуктарына чейин масх тарткыла" деген маанини туюнтат.⁴⁰ Эки окуу формасына караганыбызда эки түрдүү маани пайда болот. Аят менен кырааттагы маанинин бири биринен айырмаланып тургандыгы маалым. Бутту жубуу менен бутка масх тартуунун ортосунда маани жагынан чоң айырмачылык бар. Бул маселе боюнча аалымдардын ортосунда чоң талаш-тартыштар болгон. Бири бутту жубуунун парз экенин айткан болсо, экинчиси бутка масх тартуунун парыз экенин айткан. Ар бир аалым өзүнүн көз-карашын далилдерге таяндырып айтууга аракеттенген.⁴¹

³⁷ Ибн Мужахид, **Китабус-Сабъа**, 182-бет.

³⁸ Ибн Мужахид, **Китабус-Сабъа**, 242-бет; Ибну Занжала, **Хужжатул-Кирааъат**, 221-223-беттер.

³⁹ Замахшарий, **ал-Кашшаф**, 2-том, 204-бет.

⁴⁰ Табарий, **Жаамийул Байаан**, 8-том, 194-бет.

⁴¹ Mehmet Ünal, **Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rölü**, 196-201- беттер.

Кээ бир муфассирлер жаңы маанилерди жаратышы жагынан кыраатты аят даражасында көргөн. Мисалга алсак, Куртубий тафсиринде Бакара сүрөсүнүн 222-аятындагы "و لا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهَرْنَ" (Айыз көргөн аялга ал андан тазаланганга чейин жакындабагыла) бөлүмүндө "يَطْهَرْنَ" сөзү ошол эле учурда "يَطْهَرْنَ" формасында окулган. Ар экөөсү да сахих кырааттан саналат. Аятта жазылгандай "يَطْهَرْنَ" формасында окулганда эркек адам айыз көргөн аялына этек кири токтоп, гусул албаган учурда да жакындашуусуна уруксат берет. Ал эми "يَطْهَرْنَ" формасындагы кыраатта болсо эркек адам аялына анын айызы токтоп, гусул алгандан кийин гана жакындашуусуна болот.⁴² Бул эки кыраатта айызы келген аялга этек кири токтогондо жана этек кири токтоп гусул алганда гана күйөөсүнүн жакындашына уруксат берилет.⁴³ Эки кырааттан эки башка өкүм чыгарылышы эки башка аяттай даражада көрүлгөн. Матуриди тафсиринде Талак сүрөсүнүн 6. аятынын "أَسْكُنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وُجْدِكُمْ" бөлүмүн Абдуллах бин Масъуддун "أَسْكُنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ وَ أَنْفَقُوا عَلَيْهِنَّ مِنْ وُجْدِكُمْ" түрүндө окуганын айткан. Ошол эле учурда Аз. Умардын аяттын бул бөлүмүн ушул формада окушу мүмкүн экенине токтолот. Матуриди Аз. Умарга таандык бул кырааттын ошол эле учурда бир аят болушу мүмкүн экенин белгилеген. Муну мансух аятка окшоштурган.⁴⁴ Матуридинин буга окшогон көз караштарын Тавба сүрөсүнүн 90-аятындагы "الْمُعْذِرُونَ" жана Саба сүрөсүнүн 19-аятындагы "رَبَّنَا بَاعِدْ" сөздөрүнүн тафсирлеринде көрсөк болот.⁴⁵ Муфассирдин бул оюна караганда кээ бир кырааттардын камтыган мааниси жагынан аят сымал өзгөчөлүктө экени байкалган.⁴⁶ Буга окшогон көз-караштарды кээ бир муфассирлердин чыгармаларынан көрүүгө болот.⁴⁷

⁴² Куртубий, **ал-Жаамигул Ахкамил-Куран**, 3-том, 489-бет.

⁴³ İsmail Karaçam, **Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri**, 119-бет.

⁴⁴ Матуриди, **Тавилагул-Куран**, 15-том, 232-233-беттер.

⁴⁵ Матуриди, **Тавилагул-Куран**, 6-том, 431-бет.

⁴⁶ Mehmet Ünal, **Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü**, 138-бет.

⁴⁷ Маалымат алуу үчүн караңыз: Наххас, Абу Жафар Ахмад бин Мухаммад бин Исмаил, **Ирабул Куран**, Кахира: 1985, Аламул Кутуб басмаканасы, 5-том, 240-бет; Куртубий, **ал-Жаамигул Ахкамил-Куран**, 6-том, 62-бет; Ибн Ашур, Мухаммад ат-Тахир бин Мухаммад ат-Тунисий, **Тафсирут Тахрир ват Танвир**, Тунус: 1984, Дарут Тунисийа басмаканасы, 2-том, 369-бет.

5. Мааниси татаал аяттарды чечмелөөдө кырааттын колдонулушу

Куран тексттинде мааниси татаал аяттар жана сөздөр бар. Мындай аяттар мубхам, мушкил, мужмал деп аталат. Башкача айтканда буга мааниси татаал жана так түшүнүлбөгөн аяттар жана сөздөр десек да болот. Анткени бул сөздүн кайсы мааниде колдонулгандыгын, максатына ылайык маанисин табуу үчүн үстүндө терең иликтөө жүргүзүүнү талап кылат. Кудайдын бул аятта эмне жөнүндө сөз кылып жатканы туура чечмеленүүгө тийиш. Бул өзгөчөлүктөгү аяттар башка аяттардын, же болбосо башка далилдердин негизинде чечмеленген. Чынында Курандын текстинин жалпы адамзат үчүн түшүнүксүз жагынын болбогону, тескерисинче сөздөрүнүн баары түшүнүктүү, айкын экени айтылган. Куран муну өзүнүн аяттары менен да тастыктаган. Бул жөнүндө көптөгөн аяттар бар. "Сага Куранды машакат тартууң үчүн түшүргөнүбүз жок. Бирок Аллахтан корккон адамдарга насаат болсун деп түшүрдүк."⁴⁸ "Булар Курандын жана чындыкты ачык түшүндүргөн Китептин аяттары. Бул момундар үчүн жол көргөзүүчү даанышман жана кубанычтуу кабар."⁴⁹ "Чынында, Биз Куранды насаат алсын деп оңойлоштурдук. Андан насаат алган жокпу?"⁵⁰ "Бул (Куран) аяттары бекемделген жана Даанышман, бардык нерсени билүүчү Аллах тарабынан апачык баян кылынган китеп."⁵¹ Албетте Куран текстин бир бүтүндүк ичинде алып караганда түшүнүксүз жагы жок. Бирок кээ бир Куран аяттарында мааниси ачык болбогон сөздөр кездешет. Бул аяттар риваяттардын, башкача айтканда башка далилдердин негизинде түшүнүлгөн. Муну менен катар кырааттардын да мааниси так түшүнүлбөгөн аяттардын чечмеленишинде колдонулганына күбө болобуз. Буга мисал катары Маида сүрөсүнүн 38-аятындагы *فَأَقْظُوا أَيْدِيَهُمْ* бөлүмүн Ибн Масъуд *فَأَقْظُوا* түрүндө окуган. Аят уурулук кылган эркек адам менен аял кишинин колунун кесилиши жөнүндөгү маселеге токтолгон. Аятта уурунун кайсыл колунун кесилиши керектиги жөнүндө маалымат же өкүм берилбеген. Ал эми Ибн Масъуддун кырааты болсо аятта так

⁴⁸ Таахаа сүрөсү, 2-3 аяттар.

⁴⁹ Намл сүрөсү, 1-2-аяттар.

⁵⁰ Камар сүрөсү, 17-аят.

⁵¹ Худ сүрөсү, 1-аят.

түшүнүлбөгөн маанини ачып берген. Бул кыраат боюнча аяттын мааниси уурулук кылган адамдын оң колу кесиле тургандыгы баяндалат.⁵²

Сөздүн формасынын алмашуусу ошол эле учурда аяттын маанисин байыткан жана андан муфассирлер түрдүү маанилерди аныктоого жетишишкен. Куранда мааниси татаал аяттар болгондой, башка бир далилдин негизинде түшүнүлгөн аяттардын бар экени маалым.⁵³ Аяттын түпкүрүндө аныкталбаган маанини кырааттын жардамы менен аныктоого аракеттенилген. Көпчүлүк кыраат аалымдары жана муфассирлер кырааттардын бул түрүнө тафсирий кыраат деп да коюшат. Буга мисал катары Кариьа сүрөсүнүн 5. аятын алсак болот. Аяттагы “وَ تَكُنُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ” бөлүмү “كَصُوفٍ” түрүндө окулган.⁵⁴ Аяттагы мааниге караганда "Тоолор тытылган түстүү жүн сымал" денилген.⁵⁵ Көрүнүп тургандай “كَصُوفٍ” сөзү “كَالْعِهْنِ” / “жүн”⁵⁶ маанисинде окулган. Бул кыраат аяттын маанисинин түшүнүктүү болушуна себеп болгон.

Шааз кырааттар аятка же Куран текстинин жалпы түшүнүгүнө жат түшүнүктү камтышы мүмкүн. Бирок бул окуу түрү сахих кырааттардан эсептелбесе да тафсирлерде камтыган маанисине жараша колдонулуп келет. Бул кыраат түрү санады жагынан же жалпы тилдик жобого жат түзүлүштө болсо да, Курандын текстине жат маани туюндарбаган. Эгерде муфассир аят жөнүндөгү көз-караштардын, пикирлердин жана ойлордун тууралыгын бекемдеген түшүнүктү шааз кырааттан тапкан болсо, анда аны далил катары бере алган. Бул жагынан алганда муфассирлерди негизинен кырааттын аятка жаңы маани жүктөшү кызыктырган. Шааз кырааттар негизинен кырааттардын сахих жана шааз деп классификацияланышына чейинки мезгилдерде жазылган тафсирлерде көп кездешет. Андан кийинки доорлордо да тафсирлерде бул түрдөгү окуу түрлөрү аятты чечмелөөдө колдонулуп келет. Мисалга алсак, Бакара сүрөсүнүн 185-

⁵² Табарий, **Жаамигул Байаан**, 24-том, 407-408- беттер.

⁵³ Али Имран сүрөсү, 7-аят.

⁵⁴ Ибн Масъуд **Касуф альманфүш** бөлүмүн **Касуф альманфүш** түрүндө окуган. Ибн Халавайх, **Мухтасар фий Шаваазил-Куран**, Каир: басылган датасы жок, Мактабатул-Мутанбий басмаканасы, 179-бет.

⁵⁵ Табарий, **Жаамигул Байаан**, 24-том, 594-бет.

⁵⁶ Зажжаж, Абу Исхак Ибрахим бин ас-Сарий, **Маъанил -Куран ва Ирабуху**, Байрут: 1988, Аьламул-Кутуб, 5-том, 355-бет.

аятында узак сапарга аттанган жана оорууга чалдыккан адамдар тарабынан каза кылынган (кийин кармоо үчүн кармалбаган) орозо жөнүндө сөз болот. Каза кылынган орозонун кандай кармалышы жөнүндө аалымдардын ортосунда талаш-тартыш жараткан. Анткени аятта орозонун кандай кармалары так түшүндүрүлбөгөн. Аалымдардын көпчүлүгү каза кылынган орозону адамдардын өз ыктыярына жараша кааласа аралыксыз, кааласа күн аралатып кармоосун айтышкан. Айрымдары болсо мунун аралыксыз кармалуусу керектигин баса белгилешкен. Аяттын “فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ” (... башка күндөрдө тутпаган күндөрүн кармашсын...) бөлүмүн Убай бин Каъб “فَعِدَّةٌ أَيَّامٍ أُخَرَ مُتَتَابِعَاتٍ” (... башка күндөрдө тутпаган күндөрүн күн аралатпастан кармашсын...) түрүндө окуган.⁵⁷ Убай бин Каъбдын бул кырааты орозонун аралыксыз кармалуусуна далил көрсөтүлгөн. Бул окуу формасы булактарда шааз окуу түрүнөн саналган. Ошентсе да муфассирлер аяттарды чечмелөөдө шааз окуу түрүнөн да пайдаланышкан. Анткени бул окуу формалары ошол эле учурда аны окуган аалымдын аят жөнүндөгү ой толгоосу, көз карашы жана түшүнүгү катары да эсептелген. Убай бин Каъбка таяндырылган бул кыраат аяттан жаңы өкүмдүн пайда болушуна себепчи болгон. Ошол эле учурда аятта түшүнүлбөй калган маанини түшүнүүдө кырааттын таасирин көрүүгө болот.

Корутунду

Хадис, Тафсир, Калам, Фыхх сыяктуу Куран илимдеринин келип чыгышынын негизги максаты, Куранды туура түшүнүү болгон. Жалпыга маалым болгондой Курандын эң алгачкы буйругу да "оку" болгон. Биринчиден Куран өзүнүн окулуп түшүнүлүүсүн каалаган. Экинчиден Аллага ыйман келтирип ишенгендердин, Куранды окуп түшүнүүгө умтулуусу көздөлгөн. Натыйжада аны окуган, андан терең маалымат алган инсандар ал жөнүндөгү ойлорун жана пикирлерин жазуу түрүндө кийинки муунга калтырышкан.

Адамдын маалыматы, маданий байлыгы, ой жүгүртүүсү, жашаган коомдук чөйрөсү, жашоо шарты, алган билими, мансабы жана кесиби Куранды түрдүүчө түшүнүүсүнө себеп болгон факторлордон бири болуп саналат. Ушул себептердин натыйжасында түрдүү тафсир

⁵⁷ Ибн Халавайх, **Мухтасар фий Шаваазил-Куран**, 19-бет.

мектептери түптөлгөн. Тафсир мектептеринен билим алган ар бир муфассир өз мектебинин көз карашындагы ыкмада тафсир жазган.

Куран илимдеринин катарына кыраат илимин да кошууга болот. Анткени Курандагы кээ бир аяттардын маанисинде жаткан башка маанилерди табууда, жаңы өкүмдөрдү чыгарууда жана мааниси айкын эмес аяттарды түшүнүүдө кырааттардын орду чоң. Кырааттардын түрдүүлүгү аятта жаткан башка жаңы маанилердин, түшүнүктөрдүн табылышына, мааниси татаал болгон аяттардын чечмеленишине жана жаңы ойлордун, пикирлердин жаралышына себепчи болгон. Ошондой эле аяттан башка өкүмдүн келип чыгышына да өз таасирин тийгизген. Куран тексттиндеги кээ бир сөздөрдүн көптөгөн мааниге келиши, текстте аныкталбай калган түшүнүктөрдүн болушу анын түрдүүчө чечмеленишине түрткү болгон. Курандын түрдүүчө чечмеленишине себепчи илимдерден бири да кыраат илими экени айкын. Муфассирлер кыраатты аят жөнүндө айтылган ойго далил жана аят жөнүндөгү ойду колдоо же ошол ойдун тууралыгын тастыктоо катарында пайдаланышкан.

Кыскасы аятка жаңы маанилердин жүктөлүшү, аят жөнүндө жаңы көз-караштардын жаралышы, аяттан башка жаңы өкүмдөрдүн чыгарылышы жана түрдүү коментарийлердин болушу муфассирлерге булак боло алган десек жаңылышпайбыз.

Адабияттар

Ayşe Meydanoğlu, “Dilbilimcilerin Kıraat Farklılıklarına Yaklaşımları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 2, Elazığ 2017.

Halis Albayrak, Kıraat Sorunu, **Dini Araştırmalar**, Eylül –Aralık 2001, Cilt 4, Sayı 11.

İhsan İlhan, **Kurtubi Tefsirinde Kıraat Olgusu**, (Basılmamış doktora tezi), Erzurum 2009.

İsmail Karaçam, **Kur'an-ı Kerimin Nüzûlü ve Kıraatı**, Konya: 1981, Nedve Yayınları.

Karaçam, İsmail, **Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri ve Mütevatir Kıraatların Yorum Farklılıklarına Etkisi**, İstanbul: 1996, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

- Mehmet Ünal, **Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü**, Ankara: 2005, FecrYayımları.
- Ömer Özbek, “Kıraat Farklılıklarının Anlama Etkisi”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 39, 2015.
- Ахмад бин Ханбал, Мухаммад аш-Шайбаний, **Муснад**, Бейрут: 1995, Муассасатур-Рисала басмаканасы.
- Базамул, Мухаммад бин Омар бин Салим, **ал-Кирааъат ва Асаруха фил Ахкам ват-Тафсир**, , Рияд: 1996, Дарул Хижр басмаканасы.
- Димйати, Ахмад бин Мухаммад ал-Банна, **Итхафу Фудалааил Башар Бил Кирааъатил Арбаъати Ашар**, Бейрут: 1987, Аламул Кутуб басмаканасы.
- Зажжаж, Абу Исхак Ибрахим бинас-Сарий, **Маъанил –Куран ва Ирабуху**, Бейрут: 1988, Аъламул-Кутуб.
- Замахшарий, Жаруллах Абул Касым Мухаммад бин Умар, **ал-Кашшаф Хакаику Гавамидит Танзил ва Уъюунил Акавил фий Вужухит-Тавил**, Рияд: 1998, Мактабатул Убайкан басмаканасы.
- Зарканий, Мухаммад Абулазийм, **Манаахилул Ирфаан фий Улумил-Куран**, Бейрут: 1995, Даарул-Кутубил-Арабий басмаканасы.
- Ибн Ашур, Мухаммад ат-Тахир бин Мухаммад ат-Тунисий, **Тафсирут Тахрир ват Танвир**, Тунус: 1984, Дарут Тунисиййа басмаканасы
- Ибн Жазарий, Мухаммад бин Мухаммад, **Мунжидул- Мукрийн ва Муршидут-Таалибийн**, Бейрут: 1980, Дарул-Кутубул-Илмиййа басмаканасы.
- Ибн Манзур, Мухаммад бин Мукаррам, **Лисанул Араб**, к-р-а пункту, Бейрут: 1999, Даару Ихйааут-Тураасил-Арабий басмаканасы.
- Ибн Мужахид, Абу Бакр Ахмад бин Муса бин ал-Аббас бин Мужахид ат-Тамимий, **ас-Сабъа фил-Кираат**, тахкик Шавки Дайф, басылган датасы жок, Даарул-Маариф басмаканасы.
- Ибн Халавайх, Абу Абдиллах Хусайн бин Ахмад, **Ал-Хужжа фий Кирааъатис-Сабъа**, жыйнаган: Абдул ал- Салим Мукрам, Бейрут: 1996.
- Ибн Халавайх, **Мухтасар фи Шавааззил-Куран**, Каир: басылган датасы жок, Мактабатул-Мутанбий басмаканасы.
- Ибну Занжала, Абу Зуръа Абдуррахман бин Мухаммад, **Хужжатул-Кирааъат**, Бейрут: 1997, Муассасатур-Рисала басмаканасы.

- Куртубий, Абу Абдуллах Мухаммад бин Аби Бакр, **ал-Жаамиъул-Ахкамил-Куран вал-Мубаййин Ламаа Тадамманаху мин ас-Суннати ва Ааййил-Куран**, текшерген: Абдуллах бин Абдулхасан ат-Туркий, Бейрут: 2006, Муассасатур-Рисала.
- Матуриди, Абу Мансур бин Мухаммадас-Самаркандий, **Тавилатул-Куран**, Стамбул: 2010, Мизан басмаканасы.
- Наххас, Абу Жафар Ахмад бин Мухаммад бин Исмаил, **Ирабул Куран**, Кахира: 1985, Аламул Кутуб басмаканасы.
- Суютий, Абу Фадл Жалалуддин Абдуррахман бин Аби Бакр, **ал-Иткан фий Улумул-Куран**, Мадина: 2005, Жыйнак: Марказу ад-Дирасатил-Куранийа басмаканасы.
- Табарий, Мухаммад бин Жабр бин Язид бин Галиб Абу Жаафар, **Жаамиъул Байаан фий Таъвийлил-Куран**, Текшерген: Ахмад Мухаммад Шаакир, 2000, Муассасатул ар-Рисала басмаканасы.
- Фарра, Абу Закарийа Яхя бин Зийаад, **Маъанул Куран**, Бейрут: 1983, Аъламул-Кутуб.

